ŽELEZÁŘSTVÍ

Procházíte-li se Podbrdskem a Křivoklátskem, ztrátí se Vám občas půda pod nohama, občas se Vám zčistajasna postaví do cesty podivná halda, občas zakopnete o zcela nečekaný výmol, či se přímo do nějaké díry zhroutíte. Jsou to pozůstatky dávné i čerstvé důlní železářské činnosti v tomto kraji.

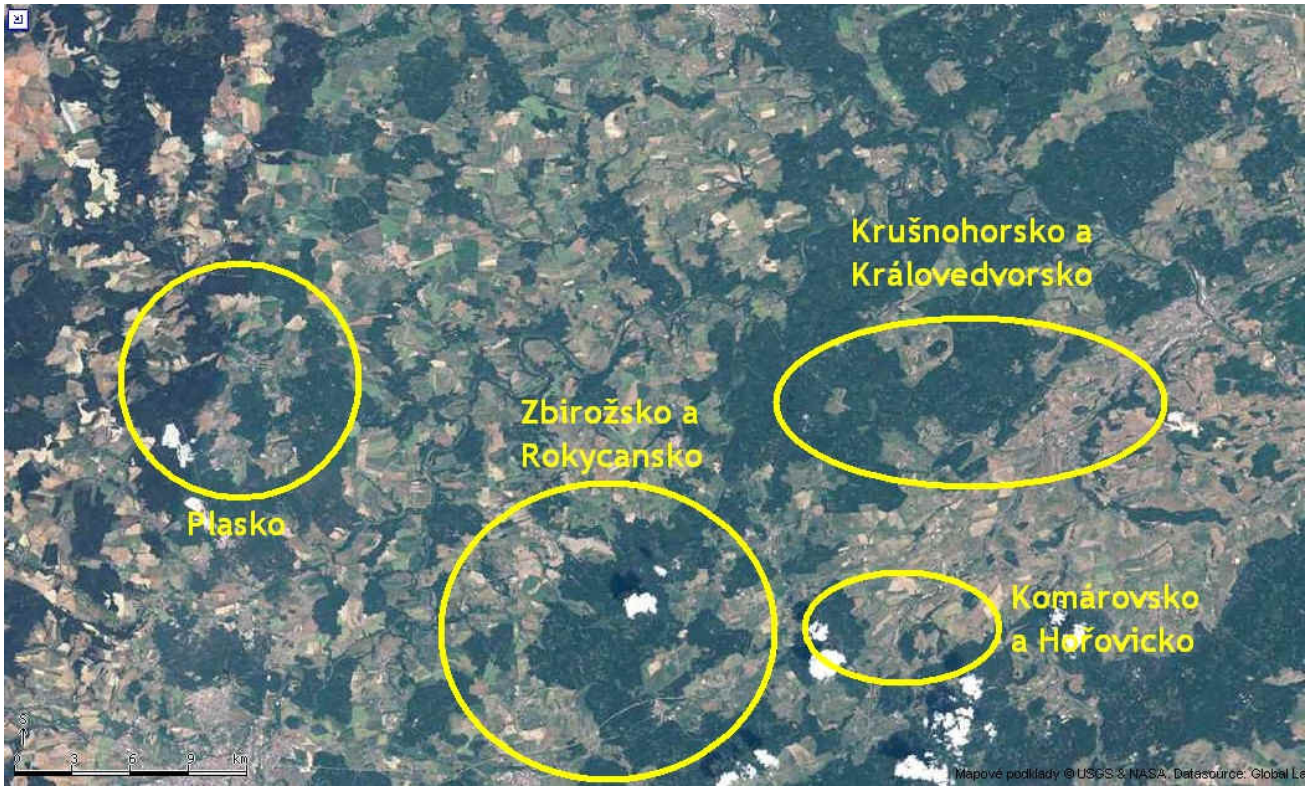

Podívejme se nejprve na nejznámější „kutné pány“ v těchto lokalitách.

Fürstenbergové

Po roce 1731 navázal na kutací činnost na novém panství knížecí rod Fürstenberků. Prvním majitelem byl nejvyšší purkrabí pražský kníže Karel Egon Fürstenberg.

Ten využil starých důlních jam často zatopených, odvodnil je a prohloubil, čímž vytvořil surovinový základ svého těžebního hospodářství. Fürstenbergové se nestarali pouze o jednostrannou prosperitu svého panství, ale i o určitou jeho rovnováhu. Těžba byla regulována tak, aby při ní nedošlo k likvidaci krajiny a lesů, které považovali také za své bohatství. Snažili se omezovat zpracování rudy v místech těžby, aby příliš nezatěžovala lokalitu a její zpracování záměrně přesouvali do jiných prostornějších míst (např. do Králova Dvora z Nového Jáchymova). Založili první lesnickou školu v Čechách a na Moravě.

Časy běží, a tak se podívejme, čím se zabývají Fürstenbergové dnes:

Jak jste poznali, jsou módními návrháři.

Vrbnové a Hanauští

V tomto zámku žil od 17. století šlechtický rod Vrbnů, který se výrazně zapsal do rozvoje českého železářství. Nejvýraznější postavou rodu Vrbnů v této oblasti byl hrabě Rudolf Vrbna (1761-1823). Jeho skon komentoval sám císař František I. slovy: *„Ztratil jsem nejlepšího přítele.“* Čím si hrabě císaře získal?

Tento vynikající a vzdělaný železářský odborník, byl navíc vlídným a vstřícným dvorním úředníkem ve Vídni. Rudolf Vrbna založil v Komárově a Zaječově nové vysoké pece, které umožňovaly zpracovávat i odpadové segmenty (šrot). Poprvé byla v jeho vysokých pecích požita dmychadla, zavedl lití do písku. Jeho omámení litým železem neznalo hranic a věnoval mu veškerý čas.

Když předávají Vrbnové roku 1852 svůj majetek knížeti Fridrichovi Wilhelmovi z Hanau, je již komárovská litina pojmem. Železářskou tradici knížata hanauská ještě rozvinou a zdokonalí. Snad nejkrásnějším výtvorem z jejich dílen je Hanavský pavilon na Letné, který byl původně určen pro Světovou výstavu v Praze roku 1891.

Hanavský pavilón na Letné

Hanavští na procházce

Metternichové

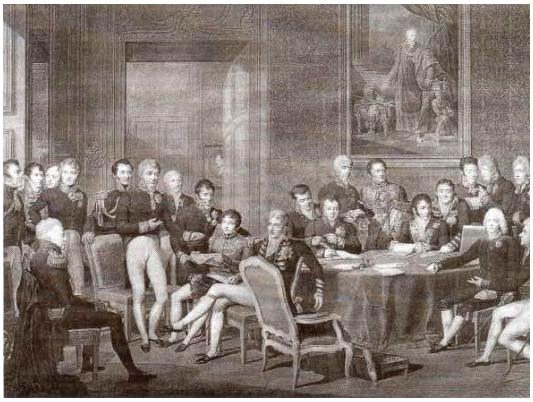

Evropská hvězda čerstvého knížete Klemense Wenzela Metternicha (1813) zazářila v plném jasu na Vídeňském kongresu v roce 1814, kdy se Metternichovi podařilo zúročit jeho vyčkávací taktiku a sezvat do Vídně celou plejádu evropských politiků k obhajobě a ochraně „starých dobrých císařských časů“. Byla to zdlouhavá jednání v okázalém prostředí čelního evropského dvora okořeněná velmi bujarými oddechovými časy. Samotný Metternich šel příkladem a zplodil několik nemanželských potomků.

V roce 1826 koupil kancléř Metternich v dražbě plaské panství a tím započalo v Plasích období nebývalého rozvoje. Prvním impulsem byl úspěšný rozvoj železářství na okolních panstvích Fürstenbergů, Vrbnů a Hanauských, který byl kancléřovi trnem v očích. A tak založil továrnu na zpracování železné rudy (litiny) a její úspěšnosti byl schopen obětovat cokoli. Byla zbořena část klášterního areálu včetně kostela Panny Marie Růžencové a bouračkový materiál byl použit pro stavbu hutě. Do areálu kláštera (zámku) byla přivedena hlavní komunikace na Plzeň a tím i narušen vodní systém pod klášterem. Přestože v místě chyběl zdroj železné rudy a výroba se její dopravou zbytečně prodražovala, vážili si místní knížete natolik, že ho zvolili prvním plaským starostou.

Rodokmen

Metternich-Winneburg und Beilstein

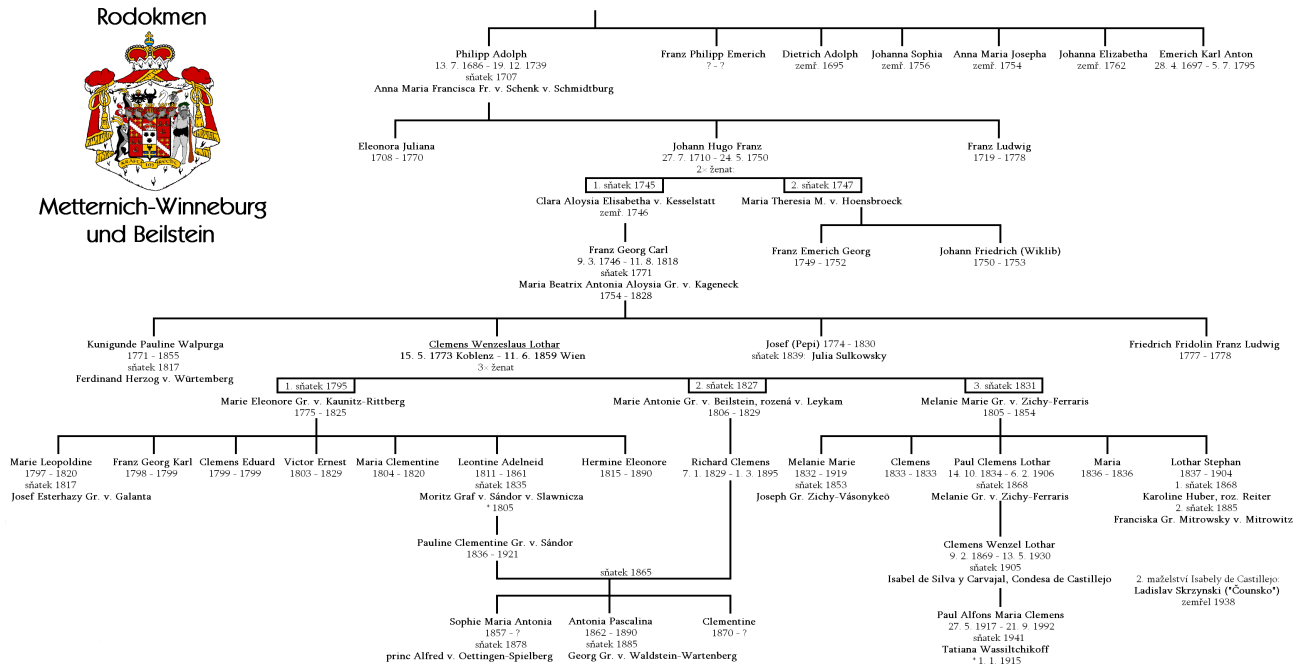

Když v roce 1859 před svou smrtí předá kancléř žezlo knížecí vlády do rukou svého syna Richarda, řekne jen „po mě potopa“ a vydechne. Pak ho uloží do rodinné hrobky naproti zámku v Plasích. Chudák Richard převezme jeho závazky a již v roce 1859 huť prodává. Pak příjde velká povodeň roku 1872 a stavba plaské železnice, která ukrojí další velké knížecí peníze a životy poddaných. Nedivme se, že kníže na další velké hospodářské aktivity rezignuje.

Richard Metternich

„Král železnic“

Dr. Bethel Henry baron von Strousberg koupil zbirožské panství od pánů Sigmunda a Kirchmayera v roce 1868, ačkoli mělo původně rozhodnutím říšské rady patřit městu Praha. Tento, jeden z nejmajetnějších lidí světa (zaměstnával na 100.000 lidí), začal okamžitě realizovat své velkorysé plány k vytvoření „českého Manchesteru“ se sídlem na zbirožském zámku.

Původní zbirovský hrad nechal strhnout a přebudovat v novorenesanční rezidenci (August Orth). Začal budovat „železářské železnice“ (Mirošov-Františkov u Zbirohu), dělnická střediska v Kařezu a Františkově s veškerým kulturním a sociálním zázemím.

Zajímavostí je i hotel pro zaměstnance v Kařezu, kde mohli jeho zaměstnanci vydělané peníze svému šéfovi vracet v jídle, pití, nocležném a radovánkách v dámské společnosti. (pozn. autora: Tento hotel v roce 1895 odkoukala i Česká montánní společnost na Fürstenbergském panství v Králově Dvoře – arch. Westmiller). Dokonce zřídil závodní stravování a po svém hannoverském vzoru i první mateřskou školku u nás.

Zaměstnance lákal sliby vyšších platů pod heslem: *„Budete mít tolik peněz, abyste si každý k obědu mohl dopřát kuře.“* Tím si Čechy samozřejmě získal.

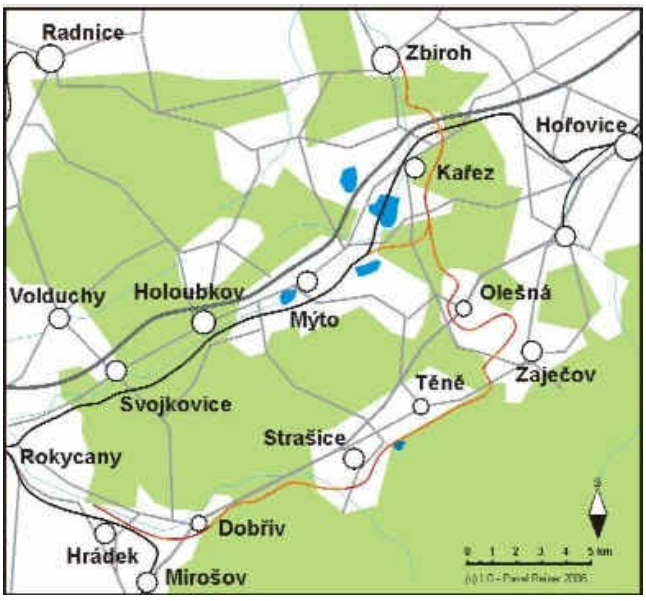

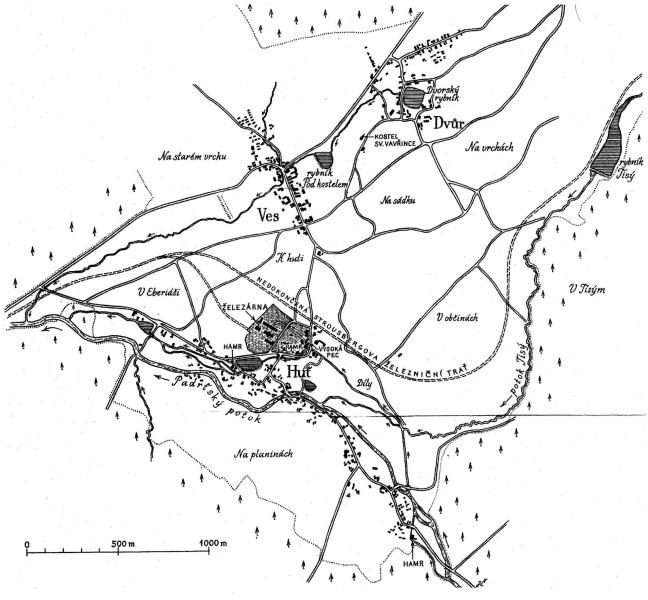

Dobový záznam Wernera von Westhafen o Strousbergovi praví: *„Bylo jasné, že obyčejným obchodníkem nebyl. Byl to dobrodruh, který okamžitě uváděl ve skutečnost to, co by jiný dlouho rozvažoval, co by jinému přišlo na mysl jako nesmyslná myšlenka. Šlo mu méně o peníze, byl kapitalista z náruživosti a z lásky ke hře. Byl vášnivým hráčem, který předběhl ostatní a oni se ho rozhodli přibrzdit.“*

Podobně pan Prachovský ve svých „Kulturních obrázcích“ píše: *„Zámysly jeho nesly se k tomu, aby nebylo v Čechách nikoho, kdož v průmyslu železářském s ním by mohl či chtěl soupeřit. Doufal, že propojením s jeho železářským majetkem v říši, bude moci cenu železa sám ustanovovati a že si tak opatří peněžních prostředků, jakými na ten čas nevládl, ale kterých k uskutečnění svých zámyslů nevyhnutelně potřeboval.“*

Vypadá to tak, že se pan baron rozhodl vytvořit soukromý evropský železářský monopol, kterému se postavila do cesty ničivá povodeň roku 1872 a první kartelové dohody v Rakousku a v Německu. Že svým podnikáním Strousberg narušil zaběhlý liberalismus svědčí i výrok poslance Říšského sněmu pana Eduarda Laskera: *„Jméno Strousberg se stalo pojmem. Každý chce dnes být malým Strousbergem. Ten dbal téměř vždy zákonem předepsané formy. Ale podle zákona citu a lidství jsou však jeho činy zločinem!!“*

A co k tomu dodá Bedřich Engels? *„Ten chlap bude příštím německým císařem. Všude, kam člověk příjde, všude slyší Strousberg.“*

Není se čemu divit, že tento muž v roce 1875 zkrachuje a jeho majetek jde do konkurzu v době, kdy on sám sedí v Pětěrburgu ve vězení za nekrytí akcií ke svým podnikům. Že bylo jeho „hráčství“ poutavé a vedlo k davovým závislostem, svědčí jeho zápisek z arestu: *„Moji chudí dělníci na Zbirožsku, i přes má varování, byli k neudržení. Našetřili si několik stovek tolarů a zvláštními způsoby se téměř stále podíleli na mém podnikání. Tito lidé nesmějí a nebudou hladovět. Taková je moje odpovědnost.“*

Přesto vídeňský Börsencourier uvádí 2. listopadu 1875 v přihlášení věřitelů i bratrskou pokladnu zbirožských dělníků s pohledávkou ve výši 106.000,- zlatých a zadržené výplaty těchto dělníků ve výši 185.660,- zlatých.

Ačkoli byl Strousberg osobním přítelem rodiny Metternichů i příbuzným kancléře Otto von Bismarcka, před krachem ho to nezachránilo, a tak se do konkurzu na jeho majetek přihlásí 635 věřitelů z celého světa s pohledávkami za 36 mil. zlatých a 74 mil. říšských marek.

Když však jdou v roce 1877 jeho zkrachovalé závody do dražby, nenajde se nikdo, kdo by byl schopný tak obrovský majetek koupit. Získá je vídeňská Hypoteční banka a ta je kupodivu ve stejném roce pronajme po návratu Strousberga z dvouletého ruského vězení jemu. Byl nájemcem svého majetku až do roku 1880, kdy odchází do Berlína a jeho zbirožští dělníci se po ty tři roky jeho pobytu nebouří.

Celá tato zamotaná historie se nám zdála být podivnou, a proto jsme se ji pokusili prostřednictvím našich výjimečných metod ozřejmit. A ejhle, to je náš výsledek:

1/ <u>v polovině 19. století stojí proti sobě ve středu Čech dvě soupeřící železářské strany</u>:

a) méně zámožná a zbytečně neexpandující usedlá skupina česká: Fürstenbergská Vrbnovsko-hanauská, která navazuje na starší železářskou tradici v oblasti a raději vyčkává (*dále pouze konzervativně strana česká – zkratka KSČ),*

b) a bohatá skupina německá: Metternichovsko-Strousbergská, usilovně usilující o úspěch a prosperitu, která ekonomicky předjímá svou dobu a jsa v rozletu spoustu skutečností a zkušeností nevnímá *(dále pouze globalizačně pokroková strana – zkratka GPS).*

2/ <u>položili jsme si otázku, co tyto strany nabízely</u>:

ad a) rovnováha hospodářských přístupů, specializace na umělecké železářství (litina), malý skromný svět opírající se o drobné české hodnoty, zachování malebnosti české krajiny aj.

ad b) soukromá monopolizace a koncentrace kapitálu a výroby, lepší absorpce nových poznatků a jejich rychlé využití ve výrobě, evropské propojení státních i soukromých ekonomik, evropská železniční síť, orientace na železniční, říční a námořní dopravu a přepravu. Uvedeme aspoň některé Strousbergovy novinky (Metternich jich moc nepřinesl nebo zapadly):

- úvahy o Panamském průplavu,
- používání rašeliny jako ekologického topiva ve válcovnách,

- nové železnice po celé Evropě (Povážíí, Rumunsko,Rusko, Německo, Anglie, Polsko, …)
- první supermarket v Berlíně (1865-8) – berlínská tržnice; Berlíňany však nepochopena, a tak je roku 1874 prodána cirkusu Renz,
- Britské velvyslanectví v Berlíně ve vile Strousberg,
- první pásová výroba lokomotiv v Německu v Hannoveru; lokomotivy z této fabriky jezdily v Německu až do roku 1914 (Deister, Emmer, Hameln),
- v Hannoveru staví největší německé dělnické sídliště „Malé Rumunsko“ (z názvu vyplývá, že Strousberg byl i průkopníkem německého „gastarbeiterství“),
- první komplexní jatka v Berlíně (hygiena, milosrdné porážky, prodejny, burzovní dům s restaurací a vodní věž s vyhlídkovou terasou, lidové kuchyně = vývařovny pro chudé), severní rybní železnice k moři (Berlín – Stralsund)
- provoz císařské poštovní agentury prostřednictvím železniční dopravy (1874),
- používání dynamitu, poprvé v Čechách v dole Artur v Zaječově (1 těžce zraněný horník a zavalený důl).

3/ položme si tuto otázku: Proč však GPS zkrachovala a KSČ byla úspěšná?
Odpověď jsme našli na fotografiích z archívu hořovického zámku. Posuďte sami…

Dva chlapci na ponících před hořovickým zámkem jsou: pohledově vlevo mladý pan Max Fürstenberg, napravo pak Jindřich Hanauský jr. Pro doplnění nalezneme mezi chlapci známého učitele jízdy koňmo Václava Opatrného. Z této fotografie jsme usoudili, že učili-li se jezdit chlapci společně, museli se scházet i jejich rodiče.

A opravdu…

V tomto aristokratickém kočáře, aby to působilo nenápadně, se na pravidelných setkáních ilegálně scházela KSČ, aby si tajně domlouvala na strategii boje proti GPS.

A že to trvalo několik let jsme usoudili podle další fotografie.

Na koních vidíme tytéž šlechtické synky poněkud odrostlé a samozřejmě již bez učitele jízdy Vopatrného, který dostal „definitivu“. Projíždí se opět v zámeckém parku v Hořovicích v době, kdy jejich rodičové zase kují pikle.

Další obrázek je pro další vývoj českého železářství určující…

Na fotografii vidíme opět hořovický zámek s parkem. Všimněme si však muže stojícího u zámecké zdi. Když jsme si fotografii zvětšili, překvapením jsme vyskočili od ponku… Člověkem stojícím u zámecké zdi byl totiž bratr žebráckého kronikáře Josef Vorel z Plas. Přestože nám byly známy vazby mezi Josefem Vorlem a knížetem Richardem Metternichem (hrál v zámecké kapele), tato skutečnost nás zaskočila.

Josef Vorel z Plas, bratr žebráckého kronikáře

Z pozůstalosti plaské rodiny Vorlů jsme si dovolili publikovat tuto fotografii, za což si jim dovolujeme poděkovat:

Vidíme, jak byl malý Josífek veden svým dědečkem (také Josefem) k rychlému následování světa dospělých (viz. fajfka v jeho rukách, ba co víc – i ústech). Nedivme se, že když Josef Vorel dospěl, vybral si, jsa prost dětského světa, nevděčné zaměstnání. Nastoupil jako špeh GPS a jeho cílem bylo získat podrobné informace z tajných zasedání ilegálního výboru KSČ. Ke zprávám pak používal zajímavý typ tajné zprávy – kódovaného motýla:

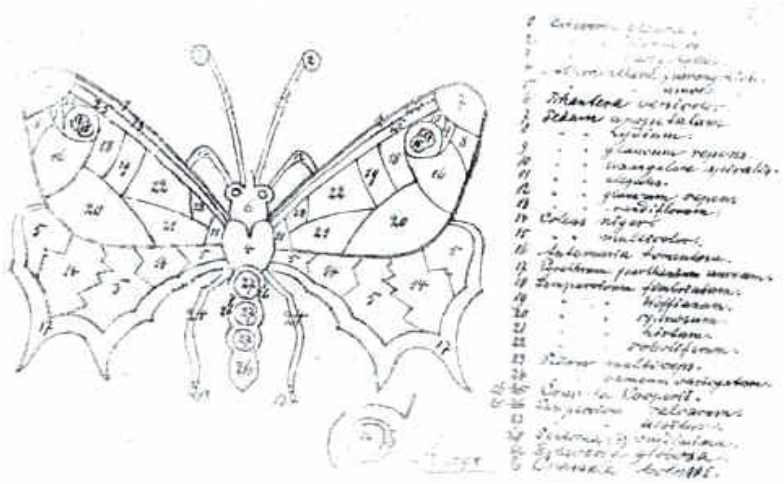

Vzhledem k tomu, že byl Josef Vorel zaskočen a odhalen pohotovým fotografem u zdi hořovického zámku, byl vyzván KSČ k tajné spolupráci. Tak se stal Josef Vorel agentem obou stran. Od svého odhalení a po patřičném nátlaku předával informace tak, aby hájil zájmy KSČ.

Zájmy KSČ byly nakonec vyslyšeny, GPS byla rozehnána, její majetky nově přerozděleny, metody GPS časem převzaty a zneužity (viz. závodní ubytovací hotel na Výšině v Králově Dvoře).

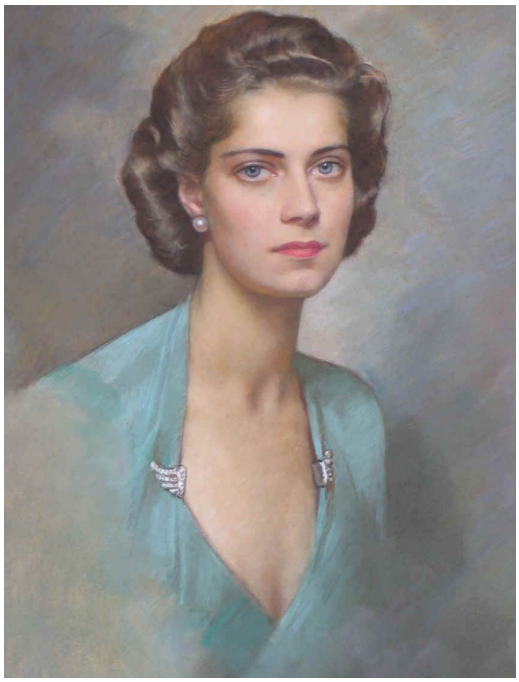

V tomto roce (červenec 2006) zesnula poslední přímá členka rodu Metternichů, kněžna Tatiana Vasilčik-Metternichová, která ještě stačila v novém miléniu navštívit rodovou hrobku v Plasích. Odcházeje z ní, se tehdy obrátila a pod vlivem estetické hodnoty tohoto místa, pronesla osudové slovo: „*Schrecklich…*“ a odešla.

I z našeho světa odešli Metternichové a Strousbergové, tedy GPS. KSČ se stala pro tuto zemi určující a brzy využívaje metod GPS ovládla na konci 19. století celé železářství v kraji a přivedla ho k prosperitě (Králův Dvůr, Příbram). Po letech její slávy je však stav železářství v těchto končinách žalostný.

Nás, kteří zde v kraji dnes žijeme, nemusí krach Strousberga a Metternicha mrzet, neboť krajinné rány jejich podnikání jsou sice ještě patrné, avšak ke zprůmyslnění celé oblasti Podbrdska a Křivoklátska nedošlo.